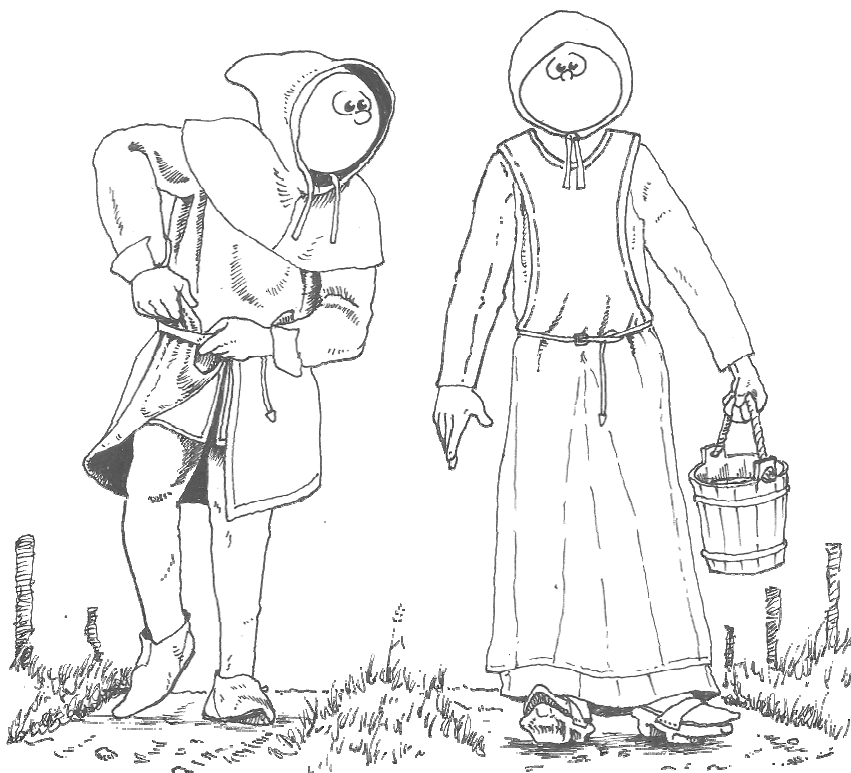

NAAR DE STAD?

DOCENTENHANDLEIDING

ERFGOED LEIDEN EN OMSTREKEN

Inleiding

Voor u ligt de docentenhandleiding die hoort bij het project ‘Naar de stad?’ van Erfgoed Leiden en Omstreken. Het project is geschikt voor de bovenbouw van het basisonderwijs.

‘Naar de stad?’ draait om de verschillen en overeenkomsten tussen stad en platteland in de middeleeuwen. Hierbij wordt vooral ingegaan op de situatie van de ‘gewone’ man en vrouw.

Het lesmateriaal is ontwikkeld door specialisten op gebied van archeologie, monumenten en archief en maakt gebruik van bronnen uit de diverse collecties van Erfgoed Leiden en Omstreken.

Tijdens dit project maken de leerlingen kennis met een middeleeuws plattelandsgesin. Dit gezin krijgt de keuze om op het platteland te blijven of naar de stad te verhuizen. De leerlingen gaan zelf in groepjes onderzoeken wat hun advies zou zijn en presenteren dat advies aan de rest van de groep.

Bij het ontwikkelen van het lesmateriaal is uitgegaan van ervaringen met het project ‘Aqueduct’, waarin erfgoed centraal staat bij het verwerven van diverse competenties. Hierover vindt u meer in deze docentenhandleiding.

Omdat deze methode ook van u als onderwijzer wellicht een andere aanpak verwacht dan u gewend bent, vindt u in deze handleiding adviezen om dit project optimaal te benutten voor competentiegericht onderwijs.

Veel plezier met dit project!

Inhoud

Het project in het kort	5
Erfgoed Leiden en Omstreken	6
De middeleeuwen in Holland rond 1400	8
Competentiegericht leren	10
Aansluiting op de kerndoelen	16
Doelstellingen	18
De lessen	19
Praktische informatie	25

Bijlagen

Voorleesverhaal 1: Naar de stad?

Voorleesverhaal 2: 10 jaar later— op het platteland

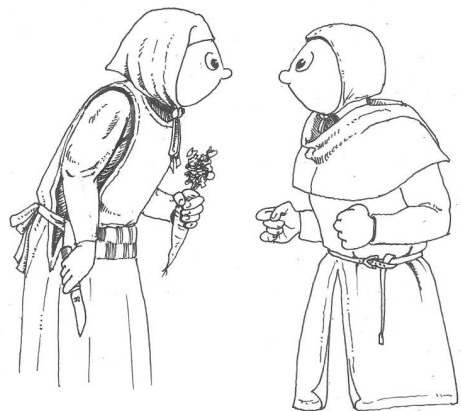
Voorleesverhaal 3: 10 jaar later— in de stad

Voor het bezoek

Wij vragen u om in ieder geval voorleesverhaal 1: Naar de stad? als voorbereiding te lezen.

In de pauze zorgen wij voor limonade, koffie/thee en een koek.

De leerlingen gaan in (maximaal) zes groepjes aan het werk. Het is fijn als u deze groepjes al hebt gemaakt.

Alle illustraties bij dit project zijn van de hand van Carl van Hees

Het project in het kort

Het project 'Naar de stad?' is een onderwijsproject van Erfgoed Leiden en Omstreken voor de bovenbouw van het primair onderwijs. Erfgoededucatie (omgevingsgeschiedenis) en competentiegericht leren staan hierbij centraal.

De leerlingen maken gebruik van primaire archeologische, monumentale en archiefbronnen om zich een beeld te vormen van hun eigen omgeving in de middeleeuwen. Omdat de leerlingen hun eigen keuze aan de rest van de groep gaan presenteren, wordt van hen een actieve houding verwacht.

Het lesmateriaal bestaat naast deze docentenhandleiding uit: drie voorleesverhalen voor in de klas (als bijlagen toegevoegd)

- ◆ 6 leskisten (tijdens het bezoek aan Erfgoed Leiden en Omstreken)
- ◆ 2 algemene kisten met presentatiematerialen, verkleedkleden e.d. (tijdens bezoek)

Het lesprogramma bestaat uit drie lessen:

- ◆ voorbereidende les in de klas met eerste voorleesverhaal en toelichting bezoek
- ◆ bezoek aan Erfgoed Leiden en Omstreken met onderzoek en presentaties
- ◆ afsluitende les in de klas met klassikale stemming, voorleesverhaal en reflectie

Tip: De ervaring leert, dat steeds minder tijd wordt besteed aan de afsluitende les. Wij willen u erop wijzen, dat juist deze les met de reflectie op het project en het eigen functioneren hierin, van groot belang is bij het competentiegericht leren.

Erfgoed Leiden en Omstreken

De instelling Erfgoed Leiden en Omstreken bestaat uit de voormalige afdeling Monumenten & Archeologie van de Gemeente Leiden en het Regionaal Archief Leiden. De collecties en werkgebieden van deze afdelingen vormen samen een erfgoedbrede collectie voor de hele regio Leiden.

Voor het onderwijs biedt deze combinatie een breed scala aan mogelijkheden. Omgevingsgeschiedenis kan vanuit meerdere hoeken worden belicht, waardoor een completer beeld ontstaat dan voor het samengaan van de afdelingen.

Erfgoed Leiden en Omstreken maakt kennis en collecties bruikbaar voor iedereen vanuit de overtuiging dat erfgoed bestaansrecht heeft en bijdraagt aan de kwaliteit en identiteit van de moderne leefomgeving.

Archeologie

Archeologie richt zich op het ondergrondse erfgoed van de stad. Archeologen zien de bodem en de daarin achtergelaten sporen en voorwerpen als informatiebron. Daarom spreken ze over het 'bodemarchief'.

Het bodemarchief vertelt andere dingen dan historische documenten. Over veel kanten van het dagelijks leven werd namelijk nooit geschreven. In de vroegste perioden van de geschiedenis konden de bewoners van deze regio zelfs helemaal niet schrijven. Voor die tijd is het bodemarchief de enige informatiebron.

De archeologen zetten zich in voor het behoud van deze informatie door op te graven en te documenteren of ontwikkelingen zo bij te sturen dat het bodemarchief gespaard blijft.

Monumenten

Bij monumenten houden de medewerkers zich bezig met 'gebouwd archief'. De bouwhistoricus wordt ook wel eens 'de archeoloog van het muurwerk' genoemd. Bouwhistorici onderzoeken bouwsporen in muren, vloeren en kapconstructies en herleiden zo de ontwikkelingsgeschiedenis van een pand of een stuk stad.

Bouwhistorici zijn experts op het gebied van historische bouwmethoden en kunnen op basis van het type baksteen of de constructiewijze van een kap al iets zeggen over de ouderdom. Een rondgang door een oud huis met een bouwhistoricus is voor veel huiseigenaren een openbaring. Zij leren hun huis opnieuw kennen.

Architectuurhistorici richten zich meer op de ideeënwereld achter een gebouw. Wat wilde een eigenaar bereiken met zijn nieuwe pand? Waarom werd gekozen voor een bepaalde vormgeving? Hoe verhiel de opzet van een gebouw zich tot de architectuurtheorie uit die tijd? De architectuurhistoricus kan een gebouw in een breder perspectief plaatsen.

Archief

Archieven zijn het geschreven erfgoed van de stad. Waar onze medewerkers van archeologie en monumenten zich deels concentreren op zelf onderzoek doen, is het archief meer bezig met beheren van documenten en ervoor zorgen dat anderen er gebruik van kunnen maken om onderzoek te verrichten.

Daarnaast beheert het archief een uitgebreide historische bibliotheek, prentverzameling, affichocollectie en audio-visueel materiaal.

De middeleeuwen in Holland rond 1400

Het project 'Naar de stad?' speelt rond 1400. In deze periode begon Leiden een echte stad te worden met gasthuizen, gilden etc.

Leiden heeft waarschijnlijk rond 1200 al stadsrechten gekregen van de graaf. Deze zijn echter niet bewaard. Het oudst bekende stadsrecht is van 1266 en het oudst bewaarde dateert van 1290. Stadsrechten hielden in, dat men een muur mocht bouwen, een markt mocht houden, belastingen mocht heffen en (deels) een eigen bestuur en rechtspraak mocht voeren. In ruil hiervoor betaalde de stad aan de heer (in dit geval de graaf van Holland) éénmalig een groot geldbedrag.

Toch was rond 1200 Leiden nog niet, wat wij ons nu voorstellen bij een stad. De Breestraat was bebouwd met kleine boerderij-achtige woningen. Deze stonden nog niet aan elkaar vast en ze hadden vaak een eigen groentetuintje. Ook aan de Haarlemmerstraat stonden al enige woningen. Het gebied rond de Pieterskerk (toen een kapelletje) was in handen van de graaf en daar stonden naast de kapel, zijn huis, en zijn versterkte toren.

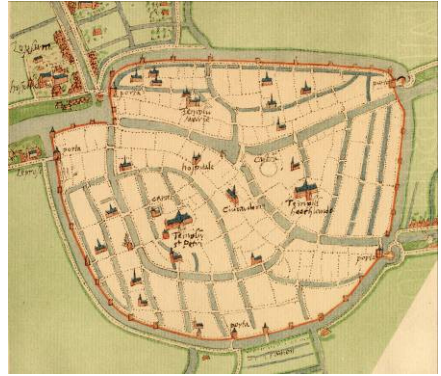
Op het platteland was een behoorlijke technologische vooruitgang geboekt met bijvoorbeeld betere ploegen. Hierdoor waren er minder mensen nodig om dezelfde oogst binnen te brengen. Omdat het ook een relatief rustige periode was op oorlogsgebied, kwam de oogst niet in gevaar.

De plattelandsbewoners hadden hierdoor minder werk. Ze trokken naar de stad om ambachten te leren. Rond 1400 is er een hierdoor een duidelijk verschil ontstaan tussen stad en platteland, iets wat daarvoor veel minder het geval was.

In de periode tot 1400 werd Leiden langzaam dicht bevolkt. Rond 1250 woonden er zo'n 1.250 mensen in de stad, 100 jaar later ongeveer 4.000.

De huizen kwamen tegen elkaar aan te staan en er kwamen meer wijken bij. In de 13e en 14e eeuw groeide Leiden van het gebied rond de Breestraat naar het stuk tussen Oude Vest, Galgewater, Witte Singel, Geregracht en Herengracht.

Omdat er meer mensen kwamen wonen, was er behoefte aan meer voorzieningen. Zo ontstonden bijvoorbeeld gasthuizen (ziekenhuizen). Het eerste gasthuis is het St Catharinagasthuis aan de Breestraat. Hier werkten monniken en nonnen samen om de zieken te verzorgen.

De inwoners van Leiden waren ambachtslieden. De lakennijverheid was toen al een van de grote werkgevers. De Weversteeg en de Wolsteeg herinneren hier nog aan.

In Holland waren vrijwel geen horigen. De plattelandsbewoners waren boeren. Zij werkten vaak in dienst van een heer. Deze heer maakte ook werkelijk de dienst uit. Zijn wil was wet. Als de boeren niet in dienst van de heer waren, waren ze vaak pachters. Pachters huurden het boerderijtje, inclusief land, van de heer.

Competentiegericht leren

“Cultuureducatie kan ook een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van leergebiedoverstijgende vaardigheden. De samenleving is veranderd van een industriële in een informatie- en kennismaatschappij en is complexer, pluriformer en dynamischer geworden. De eisen die aan jongeren worden gesteld zijn daarmee ook veranderd. Voor bijna elke baan zijn naast inhoudelijke kennis ook creativiteit, analytische vaardigheden, kritisch denken en effectief communiceren nodig. In vrijwel alle modellen die de benodigde competenties voor de toekomst schetsen – de zogeheten ‘21st Century skills’ – komen sociaal en/of cultureel bewustzijn en creativiteit terug.”

Uit: *Cultuureducatie met Kwaliteit*, 2011

Aqueduct

Medewerkers van Erfgoed Leiden en Omstreken zijn nauw betrokken geweest bij het Aqueduct-project. Aqueduct staat voor ‘Acquiring Key Competences through heritage education’.

Erfgoedonderwijs wordt niet alleen beschouwd als een onderwerp in geschiedenis-, kunst- en cultuurvakken maar biedt een enorm potentieel voor het behalen van de Een Levenlang Leren sleutelcompetenties zoals : leren leren, sociale en burgerschaps-competenties, zin voor initiatief en ondernemerschap en cultureel bewustzijn en expressie.

Sleutelcompetentieverwerving via Erfgoedonderwijs

- ◆ Nieuwe wegen om erfgoed te verkennen
- ◆ Competentieontwikkeling in een erfgoedcontext
- ◆ Leren door te doen
- ◆ Rollen en verhalen creëren over erfgoed
- ◆ Leeractiviteiten in een erfgoedomgeving
- ◆ Erfgoed, de ideale omgeving voor competente-georiënteerd lesgeven en leren.

lees meer over Aqueduct op <http://the-aqueduct.eu/?lang=nl>

In Naar de stad? maken we gebruik van de zogenaamde 'storyline-benadering'. Uit het Aqueduct-project is gebleken dat deze benadering het best tegemoetkomt aan de criteria die relevant zijn voor competentiegericht onderwijs.

De storyline-benadering

De storyline-benadering is een methode voor actief leren die ontwikkeld werd door Steve Bell, Sallie Harkness en Fred Rendell van het Jordanhill College voor Onderwijs in Glasgow, Schotland. De storyline-benadering beklemtoont het leren door ervaring via de identificatie met personen en hun verhalen.

De storyline- benadering biedt een structuur voor het plannen van ervaringen binnen en buiten het klaslokaal die gebaseerd is op de kennis, vaardigheden en attitudes die de leerkracht wil dat de leerlingen verwerven. De methode is toepasbaar in klassen, met groepen en met individuen. De methode is opeenvolgend, daardoor garandeert het vooruitgang naarmate het onderwerp zich ontvouwt. De input van de leerlingen is een essentieel deel van de ontwikkeling van het storyline-proces.

De storyline-benadering: een sociaal-constructivistische benadering voor leren

De storyline-benadering is gebaseerd op de sociaal constructivistische leertheorie waarbij kennis gezien wordt als iets complex en gelaagds. Het leren wordt geleid door de kennis en ervaring die de individuele leerlingen al hebben. Leerlingen construeren hun eigen betekenis door middel van actie en ervaring. De methode schept een context voor leren door actieve betrokkenheid van de leerlingen. In de methode worden leertaken gebruikt die afgeleid worden uit de context en die kinderen belangrijk en betekenisvol vinden. Het geeft kinderen de kans om begrip en competenties te ontwikkelen met ondersteuning van de context. Leerlingen leren met en van elkaar en van volwassenen. De leerkracht fungeert als onderwijsdesigner en coach.

Een kernelement van de benadering is de positieve manier waarop voortgebouwd wordt op de ervaring en voorkennis van leerlingen. Ook belangrijk is de mate van betrokkenheid van de leerling, zowel in het verbeelden van concepten als in het praktisch oplossen van problemen.

De storyline-benadering legt problemen voor en stelt vragen aan leerlingen eerder dan antwoorden te geven op vragen die ze wellicht nooit zelf gesteld zouden hebben. Onderzoeksvaardigheden worden uitgebreid door leerlingen aan te moedigen om naar antwoorden en informatie te zoeken door verschillende bronnen te raadplegen, zoals boeken, verhalen, audiovisuele me-dia, databanken, posters en foto's.

Naarmate het niveau van betrokkenheid van de leerling gestegen is, kunnen volwassenen (ouders, professionals) op een aantal manieren betrokken raken, bijvoorbeeld als expert op een bepaald gebied, door een bezoek buiten de school te begeleiden, door hulp te bieden in de klas tijdens praktische activiteiten en door te helpen een tentoonstelling te maken over het werk van de leerlingen.

De storyline is een holistische benadering, die:

- ◆ vakoverschrijdend is;
- ◆ bijdraagt tot de sociale ontwikkeling van de leerlingen en hun toekomstige burgerschap in een multiculturele samenleving;
- ◆ een doelbewuste en communicatieve context voorziet voor het leren van verschillende competenties;
- ◆ de interesses, creativiteit en verbeelding van de leerlingen als een waardevolle bron behandelt;
- ◆ helpt leerlingen de stimuli te creëren voor toekomstig leren en praktijken;
- ◆ onderzoeksvaardigheden ontwikkelt;
- ◆ recht doet aan verschillende leerstijlen en kwaliteiten van leerlingen;
- ◆ verder bouwt op bestaande ervaring en kennis van de leerlingen;
- ◆ kansen voor de leerlingen biedt om initiatieven te nemen;
- ◆ flexibel is en gebruikt kan worden voor verschillende onderwerpen.

De storyline als een didactisch kader

In de storyline-benadering biedt een verhaal het didactisch kader.

Basiselementen van de storyline-benadering zijn:

- ◆ een verhaallijn ('storyline');
- ◆ een aantal gebeurtenissen binnen de verhaallijn;
- ◆ sleutelvragen;
- ◆ incidenten;
- ◆ een voorstelling.

Een storyline bestaat uit een **verhaallijn** met daarin een aantal **gebeurtenissen** of episodes. Het leerproces in de storyline-benadering start met het verkennen van wat leerlingen al weten over het thema, met het creëren van de hoofdpersonages (achtergrond-informatie, lichamelijke eigenschappen, gevoelens, relaties ten op-zichte van andere personages enz.) uit het verhaal en de plaats (huis, winkel, toeristische plaats enz.) waar de dingen gaan gebeuren. De kinderen gebruiken daarbij verschillende materialen. Dit stelt hen in staat om zichzelf te identificeren met de personages en de setting en zal een gevoel van ownership stimuleren.

Het proces wordt geleid door **sleutelvragen**. Dit zijn open vragen die verschillende antwoorden en activiteiten aan de leerlingen moeten ontlocken. Sleutelvragen moeten uitnodigend, uitdagend en inspirerend zijn. In een 'storyline' is het de bedoeling dat de problemen die door de sleutelvragen opgewekt worden, 'echte' problemen zijn, zoals die ervaren worden door de personages die in het verhaal voorkomen.

Leerkrachten/begeleiders moeten leerlingen altijd de kans geven om eerst zelf een thema te verkennen om hun bestaande ervaring en kennis op te wekken en om hun motivatie en nieuwsgierigheid te stimuleren en hun eigen ideeën voort te brengen. Daarna zijn kinderen

veel beter in staat om te vergelijken en om te **leren van experts** en andere contexten.

Deelnemen aan een storyline of verhalend onderwerp houdt in dat de leerlingen: samenwerken in groepjes, discussiëren, ontwerpen en creëren, geschreven teksten produceren en informatie en ideeën mondeling voorstellen. Tijdens de verschillende activiteiten kunnen leerkrachten en leerlingen praten over de kwaliteits- en succescriteria die gebruikt zullen worden om het werk van de leerlingen te evalueren. De kwaliteit en het succes van het werk kunnen niet enkel geëvalueerd worden door zelf-en groepsbeoordeling, maar ook door de leerkracht en door experts.

Aansluiting op de kerndoelen

Het project 'Naar de stad?' sluit aan bij de herziene kerndoelen voor het basisonderwijs (SLO 2006).

Mondeling taalonderwijs

1. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
2. De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
3. De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk taalonderwijs

4. De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
6. De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale.
7. De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
9. De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

- 10 De leerlingen leren bij de doelen onder 'mondeling taalonderwijs' en 'schriftelijk taalonderwijs' strategieën te herkennen, te verwoorden, te gebruiken en te beoordelen.
- 12 De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

Tijd

- 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen, zoals aanwezig in ons cultureel erfgoed, en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
- 52 De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer.

Kunstzinnige oriëntatie

- 54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- 55 De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Doelstellingen

De doelen die dit project nastreeft zijn in te delen in kennisgerelateerde en competentiegerelateerde doelen.

Kennis

- ◆ De leerling weet wat de termen archeologie, monumentenzorg en archief inhouden.
- ◆ De leerling weet welke bronnen bij welke discipline horen
- ◆ De leerling weet enkele verschillen te benoemen tussen stad en platteland in de middeleeuwen op het gebied van de deelthema's 'vuilnis en wassen', 'eten en drinken', 'kerk en geloof', 'macht en recht', 'werk en handel' en 'wonen en huizen'.
- ◆ De leerling weet verschillen te benoemen tussen het dagelijks leven in de middeleeuwen en dat van nu.

Competenties

- ◆ De leerling kan deelvragen formuleren bij een hoofdvraag.
- ◆ De leerling kan uit historisch bronmateriaal de nodige informatie halen.
- ◆ De leerling kan bronnen beoordelen op bruikbaarheid.
- ◆ De leerling kan aan de hand van bronnen een mening vormen over een onderwerp.
- ◆ De leerling kan samenwerken met anderen om tot een gezamenlijke mening te komen.
- ◆ De leerling kan zijn mening overtuigend en onderbouwd presenteren aan leeftijdsgenoten.
- ◆ De leerling kan reflecteren op de eigen presentatie en die van anderen.

Doelgroep

Het lesmateriaal is geschikt voor de bovenbouw van het primair onderwijs, zowel voor het regulier als voor het speciaal onderwijs (in overleg).

De lessen

Les 1: introductie

Duur: 15 – 30 minuten

Materialen: voorleesverhaal met bijbehorende Prezi met afbeeldingen, deze docentenhandleiding

Opbouw:

Voorlezen verhaal 'Naar de stad?'. Hierbij zijn illustraties in Prezi

Dit verhaaltje introduceert onze hoofdpersonen: Lijsje (Elisabeth) en Didde (Diederik). Lijsje is 12 en Didde is 10 jaar. Zij wonen met hun ouders, hun oudere broer Hein en de baby Albert op een klein boerderijtje (hutje) op het platteland. Ze zijn in dienst van een heer. Hij betaalt hen voor het werk dat zij op zijn land uitvoeren.

Nu is er een bode gekomen. De oude heer is overleden en zijn opvolger wil wat veranderingen doorvoeren. Het land dat het gezin van Lijsje en Didde bewerkt levert niet genoeg op naar zijn zin. Daarom wil hij een nieuwe regeling: het gezin kan het huisje met wat land van hem gaan huren of met een 'oprotpremie' naar de stad verhuizen.

In het eerste geval zullen ze met het hele gezin moeten leven van de opbrengst van een klein stukje land. In het tweede zullen ze werk in de stad moeten vinden.

Het verhaal eindigt met Lijsje en Didde die besluiten zelf eens een kijkje te gaan nemen in de stad.

Bespreken verhaal:

- ◆ Heeft iedereen het verhaal begrepen?
- ◆ Zaten er moeilijke woorden in?
- ◆ Wat gaan Lijsje en Dikke doen?
- ◆ Hoe zou je nu aan informatie over de middeleeuwen kunnen komen?
- ◆ Als de leerlingen meteen met internet of boeken, films etc. komen: Iemand heeft de tekst op internet gezet, het boek geschreven, de film gemaakt. Hoe komt deze persoon aan zijn informatie?

Antwoord: bronnen uit de middeleeuwen zelf: gevonden gebruiksvoorwerpen (archeologie), resten van huizen uit die tijd (monumenten), brieven en documenten (archief).

Les 2: bezoek aan Erfgoed Leiden en Omstreken

Duur: 2 a 2 ½ uur (in overleg)

Materialen: 6 themakisten met bronnen, een kist met verkleedkleding en informatieve boeken, flip-overs, papier en potlood, iPads.

Opbouw:

Welkom door educatief medewerker

Terugkijken op voorleesverhaal.

Uitleg programma.

Onderzoek

De leerlingen worden in (maximaal) 6 groepjes verdeeld. Elk groepje krijgt een themakist met bronnen toegewezen (geen vrije keuze).

Aan de hand van de bronnen bereiden zij in ca. 1 ½ uur een presentatie voor, waarin zij de rest van de groep van hun advies 'platteland of stad' gaan overtuigen. Tussendoor is een pauze, waarin afwisselend 3 groepjes limonade drinken en 3 groepjes een depot bezoeken.

De themakisten bevatten iPads met introducerende filmpjes, afbeeldingen, nuttige websites en aantekeningenmogelijkheden. Daarnaast bevatten ze informatiebladen, archeologische vondsten, archiefstukken e.d. Ook zit in elke themakist een kaart met de opdracht en een kaart met tips voor de begeleider.

Het zijn de volgende thema's:

◆ Eten en drinken	rood	
◆ Macht en recht	oranje	(iets moeilijker)
◆ Wonen en huizen	geel	
◆ Werk en handel	blauw	
◆ Kerk en geloof	paars	(iets moeilijker)
◆ Vuilnis en wassen	groen	

Hiernaast zijn twee kisten beschikbaar met materiaal en verkleedkleding voor de presentaties.

De presentatievorm is geheel vrij. De leerlingen mogen een toneelstukje, een voordracht, een poster of een liedje maken. Als maar duidelijk wordt, waarom zij voor platteland of stad hebben gekozen.

Presentaties

Het laatste half uur wordt besteed aan de presentaties. Deze worden gefilmd voor later gebruik in de klas.

Les 3: verwerking

Duur: 1 a 2 uur (afhankelijk van mogelijkheid)

Materialen: film met presentaties van de groepjes, voorleesverhaal '10 jaar later – op het platteland' of '10 jaar later – in de stad'.

Opbouw:

Presentaties terugkijken

Bekijk in de klas de presentaties van alle groepjes nog een keer.

Bespreek de presentaties. Hoe vonden jullie het om jezelf terug te zien?

Vat nog eens de verschillende argumenten voor stad en platteland samen.

Stemmen en voorleesverhaal

Hierna kan met de hele groep worden gestemd. Wie geeft als advies om op het platteland te blijven en wie adviseert om naar de stad te verhuizen. Het is aan u als docent om de meerderheid te laten beslissen of in de rol van vader een andere beslissing te nemen.

Naar aanleiding van de beslissing leest u één van de twee verhalen voor.

Reflectie

Sluit af met een discussie: hebben de leerlingen gekozen zoals middeleeuweners zouden doen of meer vanuit hun eigen tijd? Hadden kinderen in de middeleeuwen wel zoveel inspraak? Heb je nu eigenlijk iets te zeggen als je ouders willen gaan verhuizen?

Extra opdracht

Schrijf vier kernwoorden op die te maken hebben met jouw thema.

Maak daarna vier zinnen, die je op een poster/advertentie kan zetten.

Zet bovenaan 'Stad' of 'Platteland' en versier je advertentie.

Extra opdracht

Je hebt het vervolghet verhaal gehoord vanuit het perspectief van Lijsje of Didde. Schrijf een kort verhaal, waarbij je de ander centraal stelt.

Praktische informatie

Locatie

Boisotkade 2a
2311 PZ Leiden

Parkeren

Uw auto's kunt u parkeren in de parkeergarage boven de Hoogvliet of op parkeerterrein Haagweg en gebruik maken van de shuttlebusjes. In dit laatste geval raden wij u aan om uw komst aan te kondigen via telefoonnummer 071 5120071.

Fietsen kunnen in onze personeelsfietsenstalling achter het gebouw. Degene die u ontvangt kan het hek openen.

Eten en drinken

Het bezoek wordt onderbroken door een kleine pauze. Er is niet veel ruimte in het gebouw. Daarom zorgen wij voor limonade en koekjes voor de leerlingen en koffie en thee voor de begeleiders.

Wij verzoeken u om de leerlingen geen eigen eten mee te laten nemen, natuurlijk met uitzondering van diabetici en kinderen met andere dieetvoorschriften.

Contact

Wilt u meer weten over dit project, neem dan contact op met Susan Suèr, projectleider educatie: s.suer@erfgoedleiden.nl of 071 516 4953.

Bijlagen

De voorleesverhalen kunnen worden begeleid door illustraties op het digibord. Deze staan in Prezi. Bij elk voorleesverhaal is de link naar de bijbehorende Prezi te vinden.

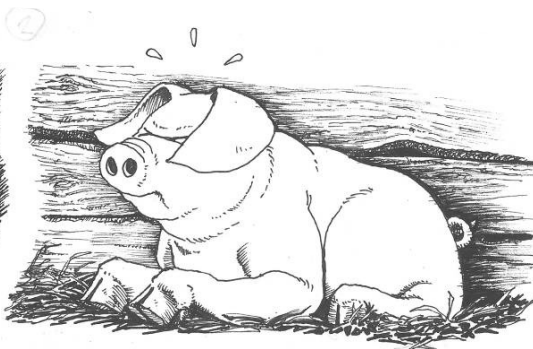
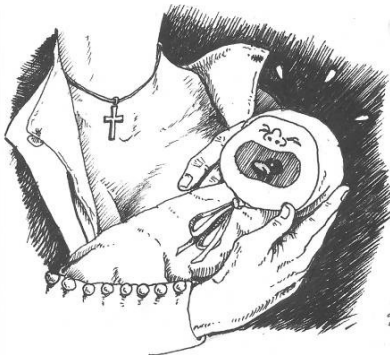
Voorleesverhaal 1: Naar de stad? (<http://bit.ly/NaarDeStad>)

Derde zaterdag na Allerzielen, slachtaand 1395 (20 november 1395)

1. Het is buiten al bijna donker en in huis is het frisjes, ook al brandt het vuur. Lijsje zit te spinnen. Eigenlijk zijn haar vingers te stijf van de kou om erg goed te kunnen spinnen. Ze stopt even om ze warm te blazen.

2. Bij een smakkend geluidje kijkt ze op naar haar moeder die de baby voedt. Gelukkig drinkt de kleine Albert nu nog melk. Over een tijdje moeten ze hun gerstepap met hem gaan delen.

3. Boem! De deur knalt open. De baby begint te huilen. Het varken achter het schot bij Lijsje knort ontevreden. Lijsje laat van schrik de spintol uit haar handen vallen. Daar stormt Diddie naar binnen, Lijsjes twee jaar jongere broertje.

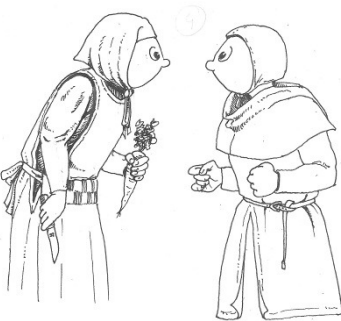

4. “Doe jij eens een beetje rustig!”, zegt moeder, “van die herrie schrikt de kleine! En hoe kom jij hier nu al, moet jij niet nog op het land werken?”. Didde knikt dat hij het begrepen heeft. Hij hijgt nog te hard om iets te kunnen uitbrengen. Als hij op adem is begint hij meteen te praten: “vergeef me, moeder, ik heb ook zo snel gerend. Het is een bode, een bode van de nieuwe heer! Hij kwam net aanrijden en wilde met vader spreken.”

5. Moeder schrikt zichtbaar. “Wat zal dat betekenen? Nu de oude heer overleden is en zijn neef onze heer is, weten we niet waar we aan toe zijn.” Lijsje begrijpt moeders onrust. De heer kan zomaar besluiten, dat hij geen werk meer voor hen heeft en wat moeten ze dan? Eerst maar even afwachten wat vader straks te vertellen heeft.

6. Lijsje geeft het varken een geruststellende aai. Lekker warm is zo’n beest toch. Dan pakt ze haar spintol weer van de aarden vloer en haalt wat stro uit de wol. Ze geeft de spintol weer een zetje en gaat verder. De baby heeft inmiddels genoeg gegeten en hij begint met zijn armpjes te zwaaien. Moeder draait hem in een lap en legt hem op bed. Dan loopt ze naar de kookpot, die boven het vuur hangt. Ze neuriet zachtjes terwijl ze in de pot roert.

7. Didde is weer een beetje op adem gekomen en hij loopt naar Lijsje. “Wat denk jij?”, fluistert hij. “Wat zal er gebeuren?” Lijsje haalt haar schouders op. “Afwachten maar, Didde, vader vertelt het ons straks vast wel”. “Lijsje!,” roept moeder, “snij jij nog even wat extra wortelen voor het eten?”. Lijsje legt de wol en spintol in het mandje naast haar kruk.

Dan pakt ze de paarszwarte wortelen, snijdt ze met haar mes in stukken en gooit ze in de kookpot. Moeder roert ze door de brij.

Omdat moeder en Lijsje met het eten bezig zijn, hoort Didde als enige de brommende stemmen van vader en Hein buiten. Ze blijven voor de deur nog even staan. Didde gaat wat dichterbij de deur, zodat hij misschien kan horen wat ze zeggen.

Hij vangt nog net op dat vader zegt: “Ja Hein, jij zal later de pacht van het land wel erven, maar hoe het met de andere drie moet weet ik ook niet. Laten we het daar maar niet over hebben.”

De deur gaat open. Vader komt binnen.

8. Didde is net op tijd naar het bed gesprongen en doet alsof hij al een tijdje met Albert zit te spelen. Zodra vader de deur heeft geopend, zijn alle blikken op hem gericht. Moeder kijkt hem afwachtend aan. In twee stappen is vader bij haar en hij neemt haar in zijn armen.

“Zo, vrouw, ik heb een beslissing te nemen.” Hij pakt Lijsje bij haar middel en tilt haar in de lucht, hij slaat Didde joviaal op de schouders en knuffelt de baby. Dan gaat hij aan tafel zitten, moeder vult voor ieder een kom uit de kookpot en iedereen schuift aan om te horen wat vader verder te vertellen heeft.

9. “Jullie weten wel al, dat de vorige heer erg tevreden was over mij, over ons eigenlijk. Mijn grootvader, mijn vader en ik hebben altijd voor hem gewerkt, maar jullie merken ook wel, dat het land niet veel opbrengt. Het is voor de heer niet de moeite waard om ons te betalen om het land te bewerken”. Vader houdt een perkamenten briefje met een zegel eraan omhoog.

“De bode heeft me verteld wat in deze oorkonde staat. Dit is een pachtovereenkomst. De nieuwe heer geeft me de keuze: dit huis en het stukje land van hem gaan pachten of een bedrag aan guldens, zodat we in de stad kunnen gaan wonen, net als neef Gerrit.”

Moeder slaakt een kreet. “Wat een moeilijke keuze! Maar waarom heeft de heer dit gedaan?” Vader schudt nadenkend zijn hoofd. “Hij weet ook dat ons land niet genoeg opbrengt. Als we gaan pachten is het ons probleem als de oogst tegenvalt. De heer ziet ons het liefst vertrekken, daarom biedt hij ons wat geld. Maar laten we niet te lang nadenken waarom. Maandagochtend moet ik bij hem komen om te vertellen welke keuze ik heb gemaakt.” “Maandag al! Dan hebt u alleen morgen om te beslissen”, roept Lijsje uit. Vader kijkt haar streng aan. “Luisteren is prima, maar je ermee bemoeien is wat anders, meiske.” Lijsje en Didde lepelen zwijgend de rest van hun eten op.

10. Na het eten is het in huis al zo donker, dat ze allemaal gaan slapen. Tenminste, Hein ligt meteen te ronken, maar vader en moeder zijn nog lang aan het fluisteren. “Lijs, fluistert Didde in haar oor, “wat vind jij ervan? Zou jij naar de stad willen?” Voordat Lijsje kan antwoorden zegt vader: “Stil kinders, slapen nu. Morgenochtend wil ik vóór de mis nog wat op het land werken.”

Bij het krieken van de dag begint de kleine Albert te krijsen. Lijsje en Didde zijn meteen wakker. Ze krijgen een homp brood van moeder en stappen naar buiten.

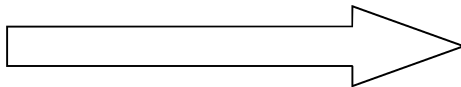

11. Ze zijn nog maar net ver genoeg weg van het huis of Didde begint te ratelen: “Lijsje, Lijs, wat moeten we nu? Wat gaat er gebeuren? Weet je wel dat als we groter zijn we nooit allemaal van dit stukje land kunnen leven? Hein kan de pacht overnemen, dat zei vader zelf, en jij zult wel een man vinden, maar hoe moet het met mij en met Albert?”

Lijsje kijkt hem nadenkend aan. “Je hebt gelijk, maar moeten we dan naar de stad? Weet jij hoe het leven in de stad is? Ik niet. Wat is er eigenlijk beter?”

Samen besluiten ze snel hun werk af te maken en na de mis de middag te gebruiken om eens in de stad op onderzoek uit te gaan.

Let op!
Vervolgverhaal pas voorlezen NA bezoek aan Erfgoed Leiden

Voorleesverhaal 2: 10 jaar later— op het platteland (<http://bit.ly/NdSPlatteland>)

eerste dinsdag van de grasmaand 1405 (dinsdag 7 april 1405)

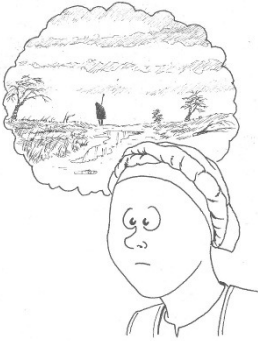
1. Lijsje zit in het voorjaarszonnetje te spinnen.
2. Haar twee kinderen spelen rondom haar benen. Ze doet even haar ogen dicht om extra te genieten van de zon op haar gezicht. Meestal moet ze gewoon meewerken op het land met haar man Willem, maar vandaag is er niet zoveel werk. Ze is gelukkig. Ook al is het leven vaak zwaar, toch denkt ze met dankbaarheid terug aan de beslissing die haar vader tien jaar geleden heeft genomen.

3. Ze herinnert het zich als de dag van gisteren. De schok. De dag dat vader moest kiezen tussen stad en platteland.

4. Zij en haar broertje Didde waren op een zondagmiddag in de stad gaan kijken. Ze hadden uitgezocht hoe het zou zijn om daar te wonen. Ze hadden van alles ontdekt en 's avonds hun vader erover verteld. Natuurlijk had vader zelf uiteindelijk de beslissing genomen: ze zouden niet naar de stad gaan, maar op het platteland blijven.

De eerstvolgende jaren waren zwaar geweest. De oogst viel tegen en ze hadden het nog maar net overleefd.

5. Didde liet steeds duidelijker merken, dat hij er geen zin in had om op de boerderij te werken. De boerderij zou toch van hun oudere broer Hein worden. Toen er vijf jaar geleden een groep huursoldaten langs hun huisje kwam, had hij zich hierbij aangesloten. Daarna hadden ze lang niets van hem gehoord of gezien. Vader was boos en moeder verdrietig dat Didde was weggelopen met dat uitschot. Die vechtersbazen stonden nu eenmaal niet bekend om hun keurige gedrag.

Een paar weken daarna werd de ellende alleen maar groter. Vader gleed uit tijdens het houthakken. Hij hakte diep in zijn eigen been.. Er was geen geld om een dokter te betalen. De wond ging ontsteken en vader overleed binnen een week.

6. Toen hoorden ze dat Diddie in de stad was gezien. Hij was in een vechtpartij terecht gekomen en opgepakt. Voor straf was hij op bedevaart naar Keulen gestuurd. Keulen, dat lag heel ver weg. Daar spraken de mensen een andere taal. Lijsje had geen idee of en wanneer ze Diddie terug kon verwachten.

Na deze nare periode was het langzaam beter gegaan. Hein had de pacht overgenomen en kon toen eindelijk trouwen met Geertrui uit het dorp. Lijsje, moeder en de kleine Albert bleven bij Hein en zijn vrouw inwonen...

7. De kinderen beginnen enthousiast te roepen: “papa, papa!” Lijsje wordt opgeschrikt uit haar gemijmer. Met grote stappen komt Willem aanlopen. “Wat ben je vroeg vandaag”, zegt Lijsje. Willem lacht haar toe. “Zoveel is er ook niet te doen op het land”. Hij loopt naar de put om het stof van zijn gezicht af te wassen.

Lijsje denkt aan de eerste keer dat ze Willem zag. De enige zoon van een nieuwe pachter. Het was een zondag. Bij het uitgaan van de kerk hadden hun blikken gekruist. Niet lang daarna waren ze getrouwd. Lijsje was bij hem en zijn ouders gaan wonen. Dat was alweer vier jaar geleden.

Ze is heel gelukkig, maar af en toe vraagt ze zich nog af, hoe het gegaan zou zijn als ze wel naar de stad waren verhuisd. Was het dan beter afgelopen met Diddie? Ze mist haar broertje enorm.

Voorleesverhaal 3: 10 jaar later—in de stad (<http://bit.ly/NdSStad>)
eerste dinsdag van de grasmaand 1405 (dinsdag 7 april 1405)

1. “U ook nog een heel goede middag, mevrouw!” Didde knikt de vertrekkende klant vriendelijk toe. Hij zit in de werkplaats van zijn meester. Het is buiten eindelijk eens een fijne lentedag, maar daar heeft hij nog weinig van gemerkt. Er is veel werk en zijn meester is op pad voor zaken. Didde maakt het laatste naaiwerk af aan de schoen die hij heeft hersteld en hij pakt de volgende. Er is nog een hele stapel werk en dat krijgt hij toch niet meer af vandaag, maar dit paar wordt morgenochtend opgehaald. Als hij hiermee klaar is hoopt hij nog een glimpje zon te kunnen vangen.

2. Hij besluit eens wat hulp in te roepen van zijn broertje. “Albert, kom me eens een handje helpen!” Albert komt aansnellen, hij is wat jong om al in de leer te zijn. Maar de schoenmaker vond het goed dat Didde zijn broertje meenam.

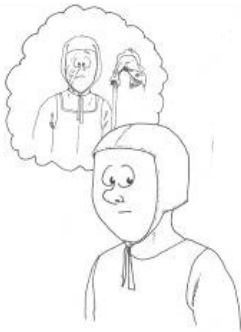
3. “Wat wil je dat ik doe, Didde?,” vraagt Albert. “Snij jij eens nieuwe zolen voor deze schoenen, ze moeten morgenochtend af zijn”, antwoordt Didde. “Je hebt het mij vaak genoeg zien doen en nu de meester er niet is, kun jij het ook eens proberen. Wel voorzichtig, hè? Leer is niet goedkoop!”

4. Het werk heeft Didde wel in de vingers. Hij werkt al vijf jaar als gezelschap bij deze meester. Daarvoor was hij zijn leerling.

5. Wat dat betreft is hij blij, dat zijn vader tien jaar geleden heeft besloten om naar de stad te verhuizen. Wie weet wat er van hem terecht was gekomen op het platteland. Misschien had hij bij een boer kunnen werken, maar er zijn meer mensen dan er werk is. Zijn gedachten dwalen af, terwijl zijn handen doorwerken.

In het begin was het wel wennen geweest. Niet dat de stad zoveel verschilde van het platteland, maar het was toch een heel nieuwe omgeving. Ze hadden een klein huisje gevonden, vlakbij het huis van oom Gerrit. Vader en Hein hadden ook al snel werk, als vollers. Vollers hadden het smerigste werk in de lakenstad. De geweven stoffen stampten zij in een mengsel van klei en pis, totdat je er niet meer doorheen kon kijken. Ze kwamen altijd stinkend thuis, maar je hoefde er geen opleiding voor te hebben. Ook zijn zus Lijsje was gaan werken, als spinster.

6. Omdat vader, Hein en Lijsje voldoende verdienden, was er net genoeg geld voor hem, Didde, om in de leer te gaan bij een schoenmaker. Nóg liever was hij wever geworden, maar hij was wel zo slim geweest om daarover niet te klagen. Zijn twee jaar oudere zus had het stukken slechter. Arme Lijsje!

7. Het werk als spinster was al zwaar, maar bij de stadsbrand twee jaar geleden was ze in de brandende werkplaats bekneld geraakt. Ze was verbrand in haar gezicht en handen. Het was een wonder dat ze het had overleefd. De broeders en zusters in het gasthuis aan de Breestraat hadden haar opgevangen en verzorgd. Ze was hersteld, maar haar handen waren te erg verbrand om nog te kunnen spinnen.

8. Gelukkig kon ze in het gasthuis blijven werken als meid.

Na zijn leerperiode kon Didde bij de meester blijven werken als gezel en een paar weken geleden had hij Albert mee mogen nemen. De schoenmaker is ook niet de jongste meer. Didde zou als enige gezel uiteindelijk de zaak over kunnen nemen. En dan... Didde durft er bijna niet aan te denken.

9. “Zeg Dikke, wanneer gaan jij en Marijtje trouwen?”. Het lijkt wel of Albert zijn gedachten kan lezen! “Voorlopig nog niet, broertje, en concentreer jij je nu maar op die zolen. Als je dat verpest en de meester komt erachter, hebben we allebei een probleem!”.

10. Dikke glimlacht bij de gedachte aan Marijtje, de dochter van zijn meester. Hij is blij, dat zijn vader tien jaar geleden heeft besloten om naar de stad te gaan. Voor hem heeft het allemaal wel erg goed uitgepakt.

